

УДК 342.52

МАРУЩАК А.І., доктор юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів СБУ Національної академії Служби безпеки України

ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті досліджуються питання оцінки ефективності діяльності державних органів у сфері захисту національної інформаційної сфери. Зроблено висновок, що таку оцінку варто здійснювати шляхом проведення соціологічних досліджень з питань поінформованості українського суспільства і міжнародної спільноти про здійснювані державними органами заходи, а також їх сприйняття і підтримки.*

***Ключові слова:** інформаційний простір, державні органи, ефективність діяльності, інформаційна агресія, захист інформаційного простору України.*

***Summary.** The article deals with the issues of assessing the efficiency of state bodies in the field of protection of the national information sphere. It was concluded that such an assessment should be carried out through sociological research on the awareness of Ukrainian society and the international community about measures taken by state authorities, as well as their perceptions and support.*

***Keywords:** information space, state bodies, efficiency of activity, information aggression, protection of information space of Ukraine.*

***Аннотация.** В статье исследуются вопросы оценки эффективности деятельности государственных органов в сфере защиты национальной информационной сферы. Сделан вывод, что такую оценку следует осуществлять путем проведения социологических исследований по вопросам осведомленности украинского общества и международного сообщества об осуществляемых государственными органами мерах, а также их восприятия и поддержки.*

***Ключевые слова:** информационное пространство, государственные органы, эффективность деятельности, информационная агрессия, защита информационного пространства Украины.*

Постановка проблеми. Одну з найбільших загроз національній безпеці нашої держави на сьогодні становить інформаційна агресія Російської Федерації, основою якої є продукування і поширення неправдивої інформації з метою маніпулювання суспільною свідомістю. Інформаційний вплив РФ спрямований на підрив української державності та здійснюється з метою дестабілізації ситуації в Україні, протидії євроінтеграційному курсу та мінімізації міжнародної підтримки, легітимізації самопроголошених утворень “ДНР/ЛНР” та анексії Криму.

Масштабна інформаційна агресія у вітчизняному та світовому інформаційних просторах полягає у поширенні деструктивного контенту, викривленої інформації про процеси в Україні, повідомлень тенденційного характеру, дестабілізації суспільно-політичної обстановки, інспірування сепаратистських настроїв, міжетнічної та міжконфесійної ворожнечі, розповсюдження автономістських ідей тощо. Для здійснення інформаційного впливу на населення України формується агресивна інформаційна політика російських ЗМІ, а також опосередковано залучаються до антиукраїнської діяльності вітчизняні суб’єкти інформаційного простору та контрольовані РФ іноземні засоби масової інформації.

На сьогодні актуальними загрозами національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері на державному рівні визнаються:

- здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підірив обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні;
- проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України у світі;
- інформаційна експансія держави-агресора та контрольованих нею структур, зокрема шляхом розширення власної інформаційної інфраструктури на території України та в інших державах;
- інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях;
- недостатня розвиненість національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії та проактивно діяти в інформаційній сфері для реалізації національних інтересів України;
- неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, невизначеність стратегічного наративу, недостатній рівень медіа-культури суспільства;
- поширення закликів до радикальних дій, пропаганда ізоляціоністських та автономістських концепцій співіснування регіонів в Україні [1].

Результати аналізу наукових публікацій свідчать про те, що питання ефективності діяльності державних органів у сфері захисту інформаційного простору України не часто були предметом дослідження. У вітчизняній юридичній літературі дослідженню окремих питань цієї проблематики в різні часи приділяли увагу такі фахівці, як І. Арістова, О. Баранов, В. Брижко, Р. Калюжний, В. Пилипчук, М. Швець та інші. Автор розглядав дотичні питання захисту інформаційних ресурсів держави [2].

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування підходів до визначення ефективності діяльності державних органів України у сфері захисту національного інформаційного простору.

Виклад основного матеріалу. Для формулювання підходів до визначення ефективності діяльності державних органів України у сфері захисту національного інформаційного простору проаналізуємо їх роботу за 2017 рік.

Зважаючи на нормативно закріплені загрози національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері, насамперед зосередимося на протидії державними органами виявленим механізмам впливу на інформаційну сферу України з боку держави-агресора. Для цього згрупуємо їх з урахуванням компетенції Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Нацрада), Міністерства інформаційної політики та Держкомтелерадіо України.

1. Системне поширення антиукраїнської пропаганди через підконтрольне службам РФ телебачення та радіомовлення.

Результативність протидії цій загрозі у 2017 році визначається наступними здобутками. Так, 17 березня 2017 р. в с. Чонгар Херсонської області відкрито 150-метрову телекомунікаційну вежу, побудовану для організації українського мовлення на територію Автономної Республіки Крим.

4 серпня 2017 року завершено монтаж нової 134-метрової вежі, яка знаходиться неподалік села Бахмутівка Новоайдарського району Луганської області. Завдяки запуску

Бахмутівської вежі аудиторія українських телеканалів та радіостанцій в Луганській області зросте до 85 – 90 тис. Охоплення населення сигналом українських радіостанцій збільшиться на 102 %, аналогового телебачення – більш ніж на 450 %, повернеться українське цифрове телевізійне мовлення в стандарті DVB-T2.

Також, для донесення сигналу українських телерадіокомпаній на захоплені території шляхом встановлення додаткових передавачів та антено-фідерних систем на радіотехнічних об'єктах Концерну РРТ здійснено наступні заходи: встановлено 20 аналогових телевізійних передавачів; встановлено 1 цифровий передавач потужністю 1 кВт; збільшено в 10 разів потужність 3 передавачів; введено в дію 21 радіомовний РМ-передавач.

Нацрада (з липня 2014 року по серпень 2017 року) за результатами моніторинрів визначила іноземні програми, які містили інформацію, що порушує українське законодавство та положення Європейської конвенції про транскордонне телебачення. Виконуючи свої повноваження, які передбачені діючим законодавством, регуляторний орган ухвалив рішення, якими встановлено обмеження щодо розповсюдження на території України 80 іноземних програм.

За ретрансляцію програм, які не входять до переліку іноземних програм, зміст яких відповідає вимогам Європейської конвенції про транскордонне телебачення [3] і законодавства України (статті 42 Закону України “Про телебачення і радіомовлення”), санкцію “стягнення штрафу” застосовано до 4 ліцензіатів. Впродовж 2017 року виявлено два факти ретрансляції заборонених телеканалів.

8 листопада 2016 року набув чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій” [4], яким передбачено, що упродовж першого року з моменту набуття чинності частка пісень державною мовою має становити 25 відсотків, з другого року – 30 відсотків, з третього року ця частка повинна зрости до 35 відсотків. Водночас, протягом першого року мінімальна частка ведення передач державною мовою має становити не менше 50 %, протягом другого року – не менше 55 % та з третього року – не менше 60 %. Квоти на радіо накладають на мовників зобов'язання транслювати певний контент у визначених обсягах (межах) впродовж визначеного проміжку часу. Такі вимоги встановлюються з метою захисту національного продукту.

За порушення квот на україномовні пісні та ведення програм державною мовою, які передбачені вимогами частинами 2 та 5 статті 9 Закону України “Про телебачення і радіомовлення” [5], застосовано санкцію “накладення штрафу” до 15 ліцензіатів.

Нацрадою спільно із зацікавленими державними органами (Міністерство інформаційної політики, Мінкульт, Держкіно) постійно здійснюється вивчення та вжиття відповідних заходів реагування в питаннях трансляції заборонених кінофільмів і серіалів, вироблених країною-агресором після 1 січня 2014 року, фільмів, які порушують законодавство про декомунізацію, кіновідеопродукції за участі осіб, які загрожують національній безпеці України тощо [6].

Протягом багатьох років проблема мовлення громад та критичний стан сфери проводового мовлення, яка використовується, насамперед, комунальними підприємствами, залишалася невирішеною. З метою врегулювання цього питання, Нацрадою започатковано загальнонаціональний проект заміщення застарілої проводової технології на мовлення в FM-діапазоні.

29 червня 2017 року Нацрадою було оголошено конкурс на вільні радіоканали та затверджено відповідні конкурсні умови. Однією з ключових умов цього конкурсу були вимоги до програмної концепції, зокрема, в загальному обсязі власного мовлення

радіоорганізації інформаційні передачі місцевої тематики мають становити не менше 15 відсотків, а також повинна бути передбачена можливість ретрансляції виключно програм суспільного мовлення. Позиція Нацради полягає в тому, що саме такий підхід сприятиме розвитку місцевого мовлення, зробить додатковий внесок у розбудову та захист національного телерадіопростору нашої держави.

Нацрада в межах компетенції та в рамках діяльності Комісії з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення (Комісія, очолює МПП та Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України) сприяє відновленню трансляції українських теле- та радіопрограм в зоні проведення антитерористичної операції та на територію тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим.

На підконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей відповідно до чинних ліцензій задіяно 63 частотних присвоєння для радіомовлення, 126 частотних присвоєнь для аналогового телевізійного мовлення, 44 частотні присвоєння для цифрового наземного телевізійного мовлення [6].

У зв'язку із припиненням розрахунку нових частотних присвоєнь для аналогового телевізійного мовлення, зумовлену переходом країн Європи на цифрові стандарти мовлення, а також через негативні результати міжнародної координації будь-яких українських частотних присвоєнь Адміністрацією зв'язку Російської Федерації, з метою забезпечення українським мовленням територій проведення антитерористичної операції органами частотного планування були запропоновані до використання так звані “тимчасові” телерадіоканали.

У межах поточної діяльності Комісії з метою розвитку телекомунікаційної інфраструктури реалізується проект зі збільшення висоти РТПС “Чаплинка” (сміт Чаплинка Херсонської області) з 92 до 130 м (оператор телекомунікацій – Концерн РРТ). Також вивчається питання побудови нової висотної споруди у смт Попасна Луганської області, що дозволить забезпечити українським мовленням дві третини білих плям у покритті прилеглих до зони АТО територій.

Разом з тим, завершується проект щодо збільшення потужності телевізійних каналів у м. Херсоні та с. Василівка з 2,5 до 5 кВт, на яких здійснює мовлення НСТУ (UA:Перший). Оператором телекомунікацій виступає Концерн РРТ.

Відповідно до рішення Нацради від 17.08.2017 року № 1423 УДЦР замовлено перенос частотних присвоєнь РЕЗ з м. Джанкою, м. Красноперекопську та м. Євпаторії АР Крим до с. Чонгара та смт Чаплинки Херсонської області для організації радіо- та телевізійного мовлення [6].

2. Використання Інтернет-ресурсів для поширення антиукраїнської інформації, що порушує чинне законодавство України та спрямоване на розпалювання ворожнечі, закликає до повалення існуючого ладу, пропагує насильство тощо.

У Міністерстві інформаційної політики України розроблено Перелік Інтернет-ресурсів з інформацією, поширення якої може порушувати законодавство України, а діяльність сайтів спрямована на підрив української державності, посягання на територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України.

Зазначений Перелік долучено Прокуратурою АР Крим до матеріалів кримінального провадження за ознаками злочину, передбаченого ч.1 ст. 437 КК України за фактом вчинення невстановленими представниками Російської Федерації та підконтрольної їй окупаційної влади АР Крим протягом 2014-2017 років спланованої підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни, зокрема активної інформаційної агресії за допомогою загальнодоступних та соціально-орієнтованих ресурсів мережі Інтернет,

спрямованої на дискредитацію України, як держави та формування потрібної РФ суспільної думки місцевого населення на тимчасово окупованій території півострова Крим.

3. Постійне поширення в інформаційному просторі маніпулятивної інформації, спрямованої на дискредитацію України на національному та міжнародному рівнях.

Службою безпеки України, Міністерством інформаційної політики України регулярно здійснюється моніторинг відкритих джерел інформації з подальшим реагуванням на потенційні ризики та загрози в інформаційній сфері. Зокрема:

розроблено та поширено серед центральних органів виконавчої влади довідковий матеріал щодо основних наративів російської пропаганди, що поширюються в інформаційному середовищі України, Росії та західних країн, станом на липень 2017-го року;

у межах інформаційного забезпечення судового процесу в Гаазі проти Росії – виявлено та розкрито ТОП-5 дезінформаційних меседжів російської сторони;

виявлено факти участі російської сторони у фінансуванні та підбурюванні провокаційних акцій з метою дестабілізувати і розхитати польсько-українські відносини, а також ведення подібної діяльності в Білорусі;

на протидію маніпулятивним заявам РФ, формується і поширюється офіційна позиція держави (яка, зокрема, ретранслюється іноземними ЗМІ) стосовно запровадження мовних квот та дотримання прав нацменшин, антиукраїнської риторики РФ щодо мовної політики в Україні та становища російської мови в Україні тощо [7].

4. Поширення видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України, на митну територію України.

У 2017 році на книжковому ринку України з'явився такий важливий чинник, як дозвільна система щодо ввезення видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України, на митну територію України.

Запроваджене обмеження імпорту російських книжок ще не вплинуло кардинально на ситуацію на вітчизняному книжковому ринку, однак створило додаткові умови для наповнення ринку книжками вітчизняних видавців .

Наразі українські імпортери отримують дозволи на ввезення книг з Росії. Починаючи з 18.05.2017 року надійшло на розгляд 4557 заяв про надання дозволу. Станом на 01.10.2017 року видано 4262 дозволів. Тираж видань, на які видано дозволи, становить 36 860 684 шт., заплановано реалізувати впродовж п'яти років.

Російські книжки у законний спосіб, відповідно до затвердженої дозвільної системи, потрапляють до України. Але їх кількість відчутно зменшується. Якщо минулого року в Україну було завезено близько 50 тис. назв російських книжок, то цього року йдеться про близько чотирьох тисяч. У грошовому виразі: якщо у 2013 році експорт з РФ становив 34,6 млн. дол. США, то в 2015 – лише 4,7 млн. дол. США.

Водночас надано відмови у видачі таких дозволів:

- близько 130 на підставі подання суб'єктом господарювання не в повному обсязі пакета документів, необхідних для одержання дозволу, або виявлення у поданих документах недостовірних відомостей;

- 14 відмов на підставі висновку експертної ради Держкомтелерадіо України у зв'язку з невідповідністю критеріям оцінки видавничої продукції, що дозволена до розповсюдження на території України. Наприклад, заборонено ввезення на територію України книжки одного із ідеологів російського фашизму Чапліна В.

“Православие.Честный разговор”, де пропагується “руській мір”, розпалюється ненависть до інших народів [8].

Водночас, через обмеження ввезення російських книг в Україні дещо зменшилася кількість спеціалізованої наукової літератури. На сьогодні ця колишня російська ніша перекладної літератури заповнюється українськими книжками. Наразі спостерігається значне збільшення перекладних видань українською мовою. Українські видавці скуповують право перекладу українською мовою світових новинок і класики.

Головної мети – очищення українського книжкового ринку від видавничої продукції антиукраїнського змісту, Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту” [9] досяг. Запровадження дозвільної системи вплинуло на кількісну присутність продукції російських видавництв на ринку України і дало додатковий поштовх вітчизняному книговиданню, як на українській, так і на російській мовах.

Зазначений механізм жорстко контролює легальний ринок, але залишає поза увагою тіньовий. Кількість піратської продукції почала зростати. Це передусім малотиражна література, якої наразі бракує. Зокрема, нелегально завезені російські наукові видання за даними Держкомтелерадіо України зросли в ціні у півтора-два рази [8].

Висновки.

Як бачимо, ефективність діяльності державних органів у сфері захисту інформаційного простору України у 2017 році можливо визначати переважно за кількісними показниками. Окремі заходи мають поряд із безумовно позитивними деякі неоднозначні наслідки. Безумовно недоліками у сфері захисту національного інформаційної сфери на даний час є: недостатнє матеріально-технічне забезпечення протидії інформаційному впливу РФ; необхідність комплексного та системного впровадження та розвитку системи стратегічних (в т.ч. кризових) комунікацій, посилення міжвідомчої координації у сфері забезпечення інформаційної безпеки, в тому числі обміну інформацією, аналітикою та результатами моніторингу; існує нагальна потреба прийняття державою компенсаційних механізмів для вітчизняної книжкової торгівлі та бібліотек, що має на меті мінімізацію появи дефіциту книг на ринку тощо.

В цілому оцінити ефективність діяльності державних органів у сфері захисту національної інформаційної сфери за певний період не можливо шляхом виключно аналізу кількісних показників здійснених органами заходів неможливо. Критеріями оцінки такої діяльності має бути поінформованість українського суспільства і міжнародної спільноти про обґрунтованість, справедливість і доцільність здійснюваних заходів, а також, що найважливіше, сприйняття і підтримка українським суспільством і міжнародною спільнотою цілей, задля яких такі заходи здійснюються. Подібні індикатори можливо отримувати шляхом проведення соціологічних досліджень, на опрацювання методик яких спонукаємо представників соціологічної науки у співпраці з правниками-інформаційниками.

Використана література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Доктрину інформаційної безпеки України” : Указ Президента України від 25.02.17 р. № 47/2017 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 20. – С. 8.
2. Марущак А.І. Інформаційні ресурси держави : зміст та проблема захисту // Правова інформатика. – 2009. – № 1. – С. 64-70.

3. Про транскордонне телебачення : Європейська конвенція від 5 травня 1989 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 11. – С. 201.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій : Закон України від 16.06.16 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 31. – Ст. 547.

5. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.93 р. // Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

6. Офіційний сайт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. – Режим доступу : <https://www.nrada.gov.ua>.

7. Офіційний сайт Міністерства інформаційної політики України. – Режим доступу : mir.gov.ua.

8. Офіційний сайт Держкомтелерадіо України. – Режим доступу : <http://comin.kmu.gov.ua>.

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту : Закон України від 08.12.16 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2017. – № 4. – Ст. 41.

~~~~~ * * * ~~~~~